

1

**Počinjemo
sa latinskim**

U OVOM DELU. . .

- » Veze između latinskog i srpskog
- » Osnove latinske gramatike
- » Postavljanje pitanja
- » Osnovni pozdravi

- » Održavanje latinskog u životu
- » Latinski derivati i pozajmljene reči
- » Latinska abeceda
- » Izgovor latinskog

Poglavljje 1

Već znate malo latinskog

Samo jedan pogled na latinski, i možda ćete reći: “Ovo su za mene špan-ska sela!” Čujete priče o zahtevnim nastavnicima i mučite se sa slikama beskrajnih sati memorisanja koje vam prolaze kroz glavu. Ipak, latinski jezik je intelektualno zahtevan. To je jezik Julija Cezara, Marka Antonija, Vergila, Ovida i Svetog Avgustina. Intelektualci poput Tomasa Džefersona i W.E.B. Du Boisa su ga koristili. A Leonardo da Vinči je koristio latinski u svojim beleškama, išao je toliko daleko da je pisao reči unazad kako običan svet ne bi bio u stanju da ih čitaju. A u filmu “Tombstone”, Dok Holidej prepoznaje da je njegov protivnik obrazovan samo zato što citira jezik Cezara.

“**Noli timere!**” rekli bi Rimljani. “*Ne plaši se!*” Šta mislite, koji jezik su govorila deca, gladijatori i radnička klasa u ono vreme? Govorili su latinski, i vi to možete. Zapravo, vi verovatno već znate nešto malo latinskog. Ovo poglavljje vam pruža pogled na te poznate reči i izraze. Dakle, opustite se i uživajte u ovoj maloj šetnji kroz zlatno doba Rima.

Latinski nije toliko mrtav koliko ste možda mislili

Jedna stara pesmica o latinskom ide ovako: “Latinski je mrtav skroz umro je sa Rimljanima. Sada ja umirem sa njim!” Pa, latinski je možda izgledao smrtonosno studentu koji je prvi napisao ove redove, ali glasine o nestanku latinskog su veoma preuveličane.

Latinski je prvobitno bio jezik male grupe ljudi koji su živeli u centralnoj Italiji oko osmog veka pre nove ere. Na kraju, ti ljudi – stanovnici grada zvanog Rim – proširili su svoju kulturu i uticaj across mediteranskog sveta, čineći latinski zajedničkim jezikom za mnoge nacije u antici.

Ratovi, intrige i sveopšti pad doveli su do propasti moćnog Rimskog Carstva 476. godine nove ere, ali latinski nije izumro sa poslednjim rimskim carem. Ljudi su nastavili da pišu, čitaju i govore latinski godinama. Iako je njegova upotreba na kraju počela da opada, univerzitetski naučnici su ga koristili sve do pre oko 300 godina. Latinski je mrtav danas samo u smislu da nema grupe ljudi kojima je to maternji jezik. Drugim rečima, niko ne uči latinski kao maternji jezik. Latinski nastavlja da utiče na svet kroz mnoge jezike koji od njega potiču, kao i kroz bogatstvo kulture, umetnosti i literature čiji su koreni, kako je Edgar Allan Poe rekao, u “veličanstvenosti Rima”.

Latinski koji već znate

Da li ste ikada nekome poslali *memento* (podsetnik)? Da li ste gledali *video*? Slušali *audio* kasetu? Ako razumete reči u kurzivu u prethodnim rečenicama, onda već koristite latinski. **Memento** je latinska reč za *zapamti*, **video** je latinska reč za *pogledaj*, a **audio** reč za *poslušaj*. Jeste li *homo sapiens*? Ne samo da ste član ljudske rase, već latinski kaže da ste mudra osoba. Da li gledate sportske događaje u *koloseumu*? Tada odajete počast najpoznatijoj gladijatorskoj areni drevnog Rima – Koloseumu.

Neki latinski izrazi su toliko deo današnjeg govornog sveta da znate šta znače, čak i kada su promenjeni. “Veni! Vidi! Visa!” na primer, postala je popularan slogan koji čak i nelatinisti prepoznaju kao “Dođoh! Videh! Kupih!”

Engleski i srpski koriste mnoge latinske reči bez promene pravopisa ili značajne promene značenja. O ovim rečima možete više pročitati u Poglavlju 17, ali evo nekoliko za početak:

- » **senator** (*senator*)
- » **gladiator** (*gladiator*, gladijator)
- » **consul** (*consul*, konzul)

Mnoge druge latinske reči uključuju promenu samo nekoliko slova:

- » **copiosus** (*copious*, obilan)
- » **defendo** (*defend*, braniti)
- » **signum** (*sign*, signal)

Sledeći odeljci pokazaće neke latinske derivate i pozajmljene reči, dokazujući zašto latinski uopšte nije mrtav jezik.

Latinski derivati

Da li prepoznajete ovaj slavni citat?

I **pledge allegiance** to the flag of the **United States of America**, and to the **republic** for which it **stands, one nation**, under God, **indivisible**, with **liberty** and **justice** for all.

(Zaklinjem se na vernost zastavi **Sjedinjenih Američkih Država** i **republici** za koju se ona **zalaže**, jedna nacija, pod Bogom, **nedeljivoj**, sa **slobodom** i **pravdom** za sve.)

To je Zakletva na vernost SAD-u.

A šta je ovo?

Four score and seven years ago our fathers brought forth on this **continent**, a new **nation, conceived** in **Liberty**, and **dedicated** to the **proposition** that all men are **created equal**.

(Pre osamdeset i sedam godina, naši očevi su na ovom **kontinentu** stvorili novu naciju, **zasnovanu** na **Slobodi** i **posvećenu ideji** da su svi ljudi **stvoreni jednaki**.)

Mnogi od vas znaju da je ovo uvod u *Gettysburg govor* predsednika Linkolna.

Ako možete da pročitate te rečenice, onda ste na neki način čitali latinski. Sve istaknute reči su *latinski derivati* – to jest, engleske/srpske reči koje liče na latinske i imaju slična značenja.

Mnogi ljudi proučavaju latinski zbog uticaja latinskog na njihov jezik. Više od polovine engleskog je izvedeno iz latinskog, uostalom. Tabela 1-1 navodi samo nekoliko latinskih reči i pravi “kornukopiju” engleskih reči koje one pružaju (**cor-no** [rog] i **copia** [zaliha]).

TABELA 1-1

Latinske reči i derivati

Latinski	Prevod	Derivati eng.	Derivati srp.
aequus	<i>jednak, fer</i>	equinox, equal, equivocate, iniquity	ekvacija, ekvivalentan
augere	<i>povećati</i>	augment, auction, author	augment, augmentacija, aukcija, autor
bene	<i>dobro</i>	beneficiary, benediction, benign, benevolent	benefit, beneficijar, benigan, benevolentan
capere	<i>uhvatiti, držati</i>	precept, capture, captious	kapacitet, kapija
dicere	<i>reći</i>	diction, indict, edict, dictate	dikcija, edikt, dikirati
ducere	<i>voditi</i>	ductile, induction, reduce, education	provoditi, indukcija, reducirati, edukacija
magnus	<i>veliki, privlačan</i>	magnify, magnitude, magnate, magnanimous	magnituda, magnat, magnet
pater	<i>otac</i>	patrimony, patristics, patronize, patrician	patrijarh, patristika, patron, patrijarhalan
rogare	<i>pitati</i>	interrogate, arrogance, prerogative, surrogate	arogancija, prerogativa, surogat
scribere	<i>pisati</i>	inscribe, prescription, nondescript, describe	skripta, manuskript, deskripcija
tenere	<i>držati</i>	tentative, tentacle, attention	tenis, tenacija, kontejner
videre	<i>videti</i>	visual, vision, visor, provide, advise, envy	videti, video, vizualan, vizija, vizir

Mnogi derivati potiču iz različitih delova latinskih reči.

Jedna reč vredna pomena je latinski glagol koji znači *nositi ili prenositi*. Kompletan rečnički unos za ovu reč je **fero, ferre, tuli, latus**. Od ove reči srpski dobija “fer-tilan” i “kolateralan”.

Činjenica da derivati (izvedenice) biraju i kombinuju delove latinskih reči objašnjava neke promene u pravopisu srodnih reči. Puni rečnički unos latinskog glagola koji znači lepiti se ili prijanjati je **haereo, haerere, haesi, haesus**. Od delova sa r dolaze reči poput “adherirati” i “koherentno”, a od delova sa s nalazimo “adheziju” i “koheziju”. Više o glagolima i njihovim reničkim oblicima možete videti u Poglavlju 2.

Možete pronaći i određene obrasce u tome kako se reč menja iz latinskog u engleski. Mnoge latinske reči za apstraktne vrline ili osobine završavaju se na – **as**. Ove reči se pojavljuju kao engleske reči koje se završavaju na – **ty**:

Latinska reč	Engleska reč (prevod)
gravitas	<i>gravity (ozbiljnost)</i>
humilitas	<i>humility (poniznost)</i>
pietas	<i>piety (pobožnost)</i>
dignitas	<i>dignity (dostojanstvo)</i>
paupertas	<i>poverty (siromaštvo)</i>

ANTIČKA
KULTURA

Rimljani su pravili razliku u vrstama siromaštva. Oni su jednostavan *nedostatak bogatstva ili skromnih resursa* nazivali **paupertas**, ali su koristili **egestas** za *apsolutno siromaštvo*. Evo još jedne zanimljive činjenice o tome kako latinski elementi nastavljaju da se pojavljuju: Mnogi rimski vojni logori, ili **castra**, postali su gradovi. Njihovo vojničko poreklo je sačuvano u imenima grada poput Lancaster, Manchester, Worcester i Chester.

Reči pozajmljene iz latinskog jezika

Derivati zadržavaju svoje latinske originale u suptilnim, izmenjenim oblicima. Pozajmljene reči nose sjajnu togu i svima daju do znanja da su latinske reči koje se neće menjati. Mnoge oblasti proučavanja, poput prava, medicine, crkve i nauke, imaju specijalizovane rečnike sastavljene iz velikog procenta pozajmljenih reči iz latinskog. Ove oblasti možete detaljnije istražiti u poglavljima 11 do 14.

Pozajmljene reči su latinske reči koje su ušle u engleski/srpski jezik bez promene pravopisa, mada ponekad može doći do blage razlike u značenjima reči. Tabela 1-2 navodi nekoliko uobičajenih pozajmljenih reči, zajedno sa njihovim originalnim latinskim značenjima i savremenim značenjem.

ANTIČKA
KULTURA

Kada se Rimljanin kandidovao za funkciju, nosio je specijalnu togu koja je bila izbeljena da reflektuje sunce. Nazvana **toga candida**, ova odeća je svima davala do znanja ko su kandidati. U danima pre plaćenih političkih reklama i TV debate, morali ste nešto da učinite da biste privukli pažnju!

TABELA 1-2:

Reči pozajmljene iz latinskog

Latinski	Latinsko značenje	Savremeno značenje
agenda	stvari koje treba da se urade	lista stvari koje treba da se urade
agent	oni će učiniti	osoba/stvar koja nešto čini
data	dato	informacije koje se koriste za donošenje odluke
genius	duh	osoba iznad prosečne sposobnosti
habitat	on/ona živi	mesto gde biljka ili životinja tipično živi
interim	meanwhile	period između
memento	seti se!	podsetnik, uspomena
propaganda	stvari koje treba proširiti	širenje ideja radi pomoći ili štete
scribe	piši!	osoba koja piše za druge
tenet	on/ona drži	verovanje jedne grupe
video	ja vidim	vizuelni zapis
virile	muževno	imati prirodu muškarca

IGRA POGAĐANJA

Prekrijte poslednju kolonu i pokušajte da pogodite značenje latin skih glagola iz kojih potiču sledeće reči:

Derivat	Latinski glagol	Značenje
amater	amare	<i>voleti</i>
sedište	sedere	<i>sedeti</i>
navigacija	navigare	<i>ploviti</i>
vitalan	vivere	<i>živeti</i>
deklamovati	clamare	<i>vikati</i>

Latinska abeceda

Jedna stvar čini latinski lakšim za razumevanje nego neki drugi jezici: abeceda. Latinski nema čudnih znakova i nikakvih čudnih naglasnih oznaka. Ako znate abecedu, onda već znate latinsku abecedu – i još ponešto. Možete da zapamte nekoliko trikova koji će vam pomoći da dešifrujete latinski:

» **Latinski koristi ista slova kao engleski i srpski, uz nekoliko izuzetaka:**

- Latinski nikada ne koristi slovo *W*.
- Malo latinskih reči koristi *K*; umesto toga koriste *C*.
- Latinski je koristio *I* i *V* kao i suglasnike i samoglasnike sve do kasnijeg perioda, kada je neko imao sjajnu ideju da savije *I* u *J* i zaokruži *V* u *U*.

» **Tekst je pisan slepljeno, bez razmaka, bez interpunkcije.**

Evo primera kako je to izgledalo:

URANIMFAZAMAJEZIKAMOŽETEVIDETIDAJELATINSKIPISANSAMOVELIKIM
ILI KAPITALNIMSLOVIMAIBEZIKAKVEINTERPUNKCIJENIJEBILOVIŠEPROST
ORA IZMEĐUREČINEGOIZMEĐUSLOVAČINISEDARIMLJANINISUIMALINIKAKVE
TEŠKOČESAOVIMSISTEMOM

Evo istog teksta sa razmakom i interpunkcijom:

U ranim fazama jezika, možete videti da je latinski pisan samo velikim, ili kapitalnim slovima i bez ikakve interpunkcije. Nije bilo više prostora između reči nego između slova. Čini se da Rimljani nisu imali nikakve teškoće sa ovim sistemom.

Na sreću, većina latinskih tekstova danas uključuje moderne konvencije, poput interpunkcije i velikih slova. Većina tekstova pravi razliku između *V* i *U*, ali mnogi još uvek zadržavaju *I* kao i suglasnik i samoglasnik.

Zvučimo kao Rimljani: izgovor

Možda čujete da latinski nije govorni jezik i da ga zaista niko više ne uči kao maternji jezik. Međutim, u svom zlatnom dobu, latinski je bio jezik koji su svi govorili u civilizovanom svetu – to jest, delu sveta koji su Rimljani smatrali civilizovanim jer su ga osvojili. Zapravo, više ljudi je govorilo latinski nego što ga je čitalo ili pisalo jer je većina bila nepismena. Obrazovanje je bilo dostupno samo porodica koje su ga mogle priuštiti.

MOGU LI DOBITI TRANSKRIPTORA I PREVODIOCA, MOLIM?

Najranije izdanje rimskog rukopisa često je nastajalo vekovima nakon originala. Te kopije, uglavnom pisane rukom od strane monaha, ne samo da su očuvale tekstove već su doprinele i njihovoj čitljivosti jer su monasi dodavali karakteristike poput interpunkcije i malih slova. Međutim, ne sve promene u kaligrafiji su olakšavale čitanje latinskog teksta. Od 13. do 15. veka monasi su koristili pismo gde su potezi perom bili iste širine kao i prostor između slova. Previše sličnih slova jedna pored drugih često je stvaralo izgled "ograde", poput ovoga:

Miminuminumniviumminimimumnimum
vinimuminumimminuivivimumvolunt
mimi numinum nivium minimi munium nimium vini munimum imminui viuv
minimum volunt

Prevedeno, ova rečenica glasi: "Mali mimi duha snegova nikako ne žele, dok su živi, ogromni zadatak [služenja] vina odbrana da bude smanjen."

E, pa ova, čak i prevedena, i dalje nije mnogo razumljivija. Ali shvatate poruku.

Na sreću, kasniji latinski gramatičari koji su podučavali sve veći broj *stranaca* (**barbari**) kako da govore jezik nove svetske sile ostavili su nekolicinu tragova izgovora. Sama latinska literatura nudi naznake o izgovoru. U jednoj od svojih pesama, na primer, pesnik Katul (Catullus, 84–54. godine PNE) ismeva nekoga zbog načina na koji izgovara izvesne reči. Arije (Arrius), meta pesnikove dosetke, previše aspirira neke svoje reči. To jest, stavlja zvuk "h" ispred samoglasnika, možda da bi zvučao više kao Grk i, samim tim, više profinjen. Shvatajući da Catullus ismeva Arriusa, možete zaključiti da takav izgovor nije bio uobičajen – ili barem nije bio prihvaćen – među Rimljanima tog vremena.

Kombinujući ove tragove sa znanjem o tome kako jezici nastaju i menjaju se tokom vremena (što se naziva *istorijska lingvistika*), naučnici su više-manje uspostavili dogovorenu izgovornu formu, koja se naziva *klasičan izgovor*. Drugi sistem izgovaranja latinskog potiče iz kasnijeg perioda jezika i se naziva *crkveni izgovor* (*eklezijastički*) zbog svoje upotrebe u latinskoj misi i crkvenim himnama.

ZAPAMTITE

Ako se uglavnom bavite sekularnim tekstovima pre drugog veka nove ere, onda treba da se fokusirate na klasičan izgovor. Ako vam je primarni interes latinski vezan za crkvu ili sekularne tekstove od drugog veka nadalje, onda

Klasičan izgovor

Velika prednost za one koji žele da nauče kako da izgovaraju latinski je da nema nemih slova. Svako slovo u latinskoj reči se čuje. Izgovor postaje jednostavno pitanje poznavanja glasova samoglasnika (Tabele 1-3 i 1-4) i suglasnika (Tabela 1-5).

TABELA 1-3: Samoglasnici (vokali)

Samoglasnik	Izgovor
a	a
e	e
i	i
o	o
u	u
y	i

Nekoliko kombinacija samoglasnika, zvanih *diftonzi*, toliko su uobičajeni da su im se glasovi stopili u jedan. Tabela 1-4 prikazuje kako zvuče.

TABELA 1-4: Diftonzi (dvoglasi) u klasičnom latinskom

Diftong	Izgovor
ae	aj
au	au
ei	ei
eu	eu
oe	oj
ui	ui

Većina latinskih suglasnika (konsonanta) ima iste glasove kao u srpskom, uz izuzetke navedene u Tabeli 1-5.

TABELA 1-5: Glasovi suglasnika u klasičnom latinskom

Latinski suglasnik	Izgovor
c	k
g	g
j	j
r	r
s	s
v	v
x	ks
z	z
bs	ps
bt	pt
ch	h
gn	gn
ph	f
th	t
ti	ti
qu	kv

Razgovor na latinskom

Rimski senator razgovara sa ocem:

Senator: **Pater, cur dignitatem in viris Romanis non video?**
Oče, zašto ne vidim dostojanstvo među rimskim muškarcima?

Otac: **Cur me rogas?**
Zašto me pitaš?

Senator: **Quod magna de dignitate scribis et dicis.**
Jer pišeš i govoriš velike stvari o dostojanstvu.

Otac: **Fama in magnis, dignitas autem in humilitate habitat.**
Slava živi u velikim stvarima, ali dostojanstvo živi u poniznosti.

ZAPAMTITE

U antičko doba slovo *I* koristilo se kao suglasnik umesto slova *J*. Mnoga današnja izdanja latinskih tekstova zadržavaju ovaj pravopis.

Eklezijastički izgovor

Kasniji latinski izgovor sličan je klasičnom izgovoru. Zapravo, samoglasnike izgovarate na isti način. (Tabela 1-3 za klasičan izgovor samoglasnika.) Razlike se javljaju samo kod diftonga i suglasnika. (Tabela 1-6 za eklezijastičke diftonge, Tabela 1-7 za suglasnike u eklezijastičkom latinskom)

TABELA 1-6: Diftonzi u eklezijastičkom latinskom

Diftong	Izgovor
ae	ej
au	au
ei	ei
eu	eu
oe	e
ui	ui

Izgovor suglasnika u eklezijastičkom (crkvenom) latinskom uglavnom je isti kao u klasičnom latinskom (Tabela 1-5). Nekoliko glasova se donekle omekšava u kasnijem latinskom izgovoru, a postoji i drugačiji izgovor za kombinacije suglasnika *cc*, *gg* i *sc*.

TABELA 1-7: Suglasnici u eklezijastičkom latinskom

Latinski suglasnik	Izgovor
c	č (ispred <i>e</i> , <i>i</i> , <i>ae</i> ili <i>oe</i> ; inače kao <i>k</i>)
g	dž (ispred <i>e</i> ili <i>i</i> ; inače kao <i>g</i>)
j	j
r	r
s	s
v	v
x	ks
z	dz

Latinski suglasnik	Izgovor
bs	bs
bt	bt
cc	č
ch	kh
gg	dž
gn	nj
ph	f
sc	š (ispred e ili i)
th	t
ti	ci

Naglašavanje sloga

Pre nego što krenete u svet govornog latinskog, treba da znate još nešto: naglašavanje. Za dvosložne reči naglasak je na prvom slogu. Za reči koje imaju bar tri sloga, uvek pokušajte da naglasak stavite na treći slog od kraja. Međutim, ako je preposlednji slog dugačak, stavite naglasak tamo.

Kako znate da li je preposlednji slog dugačak? Slog je dugačak ako:

- » Samoglasnik je dugačak. Na primer, **videre** (*videti*).
- » Dva suglasnika slede samoglasnik. Na primer, **perditum** (*uništen*).
- » Samoglasnik je diftong. Na primer, **inaures** (*minduše*).

KRAJNJE ZBUNJUJUĆE? NE BAŠ!

U latinskom, poslednja tri sloga imaju nazive koje ćete možda čuti ili videti u drugim latinskim knjigama: *antepenultimate*, *penultimate* i *ultimate*. Zvuče malo zbunjujuće, ali možete ovo posmatrati kao priliku da uvežbate razumevanje derivata.

Ako *ante* znači *pre*, *paene* znači *skoro*, a *ultimus* znači *poslednji*, onda možete prilično lako shvatiti šta ove reči zapravo znače:

Antepenultimate znači "skoro pre poslednjeg" ili "treći od kraja".

Penultimate znači "pre poslednjeg".

Ultimate znači "poslednji".

U srpskom kažemo "poslednji", "preposlednji" i "slog pre preposlednjeg".

